संभाव्य दुष्काळ परिस्थितीत चारा टंचाईवर उपाययोजना म्हणून गायरान/वैयक्तिक जमिनीवर महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत चारा पिकांची लागवड करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
नियोजन विभाग (रोहयो प्रभाग)
शासन निर्णय क्र. मग्रारो-२०२४/प्र.क्र.५३/मग्रारो-१
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२
दिनांक : ०७ जून, २०२४

<u>प्रस्तावना</u> :-

संभाव्य दुष्काळी परिस्थितीत पाणी टंचाई आणि चारा टंचाई याबाबत मा. मुख्य सचिव यांच्या अध्यक्षतेखाली बैठक झाली. या बैठकीमधील चर्चेनुसार चारा टंचाईवर उपाययोजना म्हणून गायरान जमिनीवर मनरेगा योजनेंतर्गत चारा पिकांची लागवड करणेबाबत निर्देश देण्यात आले.

२. तसेच केंद्रशासनाच्या महात्मा गांधी NREGS अंतर्गत २६६ अनुज्ञेय केलेल्या कामांमधील खालील चारा लागवडीची कामे अनुज्ञेय आहेत.

२९) Development of Silvipasture Grasslands for Community

३०) Development of Silvipasture Grasslands for Individuals

त्यानुसार वैयक्तिक लाभाच्या कामांकरिता देखील मनरेगांतर्गत चारा लागवड अनुज्ञेय आहे.

३. केंद्रशासनाच्या महात्मा गांधी NREGS अंतर्गत मार्गदर्शक सूचनांमध्ये खालीप्रमाणे सूचना देण्यात आल्या आहेत :-

७.६.११ चराचर जमिनीचा चारा फार्मचा विकास: महात्मा गांधी नरेगा अंतर्गत कुरणे/ चारा फार्म विकसित करण्यासाठी आणि दुष्काळ निवारणासाठी, चारा झाडे किंवा बागायती वनस्पती किंवा अंजन (सेंचरुसिलियारिस), फॉक्सटेल गवत (क्लोरिसगाना) सारख्या मिश्र आणि बारमाही गवतांची लागवड करणे.), नेपियर (पेनिसेटम पर्प्युरियम) किंवा राज्याच्या संबंधित विभागाने मंजूर केलेल्या स्टायलो इत्यादी कोणत्याही योग्य शेंगा घेता येतील. हे संबंधित तांत्रिक विभागांशी सल्लामसलत करून केले पाहिजे. हा उपक्रम संबंधित तांत्रिक विभागांशी सल्लामसलत करून विशिष्ट जमिनीवर फक्त एकदाच घेतला जाईल.

वरील मार्गदर्शक सूचना लक्षात घेऊन चारा टंचाईवर उपाययोजना म्हणून गायरान/वैयक्तिक जमिनीवर मनरेगा योजनेंतर्गत चारा पिकांची लागवड करणे ही बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. त्यास अनुसरून शासन खालीलप्रमाणे निर्णय घेत आहे.

<u>शासन निर्णय</u> :-

संभाव्य दुष्काळी परिस्थितीत चारा टंचाईवर उपाययोजना म्हणून गायरान/वैयक्तिक जमिनीवर राज्यातील एकूण ९ कृषी हवामान विभाग, विविध जमिनीचे प्रकार आणि सरासरी पर्जन्यमान यांचा विचार करून महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत (मनरेगा) चारा पिकांची लागवड करणेबाबत शासन मान्यता देण्यात येत आहे.

२. अंजन, फॉक्सटेल गवत, यासारख्या गवतासोबतच मारवेल, मोशी, पवना, डोंगरी, दशरथ, दिनानाथ, गिनी, रानमुग (सिरॅट्रो), बेर इत्यादी विविध प्रकारची चारा पिके आणि त्याचबरोबर वैरण उपयुक्त वृक्षांची लागवड करण्यात यावी. **(याबाबतची सविस्तर माहिती परिशिष्ट-अ (गवती रानात लागवडीयोग्य गवतांची माहिती) व परिशिष्ट-ब (वैरण उपयुक्त वृक्षांची यादी) सोबत जोडण्यात येत आहे.**

३. केंद्र शासन प्रत्येक वर्षी राज्याकरिता अकुशल मजूरीचा दर निश्चित करीत असते. केंद्र शासनाच्या ग्रामीण विकास मंत्रालयाच्या दि.२७.०३.२०२४ च्या अधिसूचनेद्वारे महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत हा दर रूपये २९७/- प्रतिदिन इतका महाराष्ट्र राज्यासाठी निश्चित केलेला आहे. सदर मजूरी दर दिनांक ०१ एप्रिल, २०२४ पासून लागू करण्यात आला आहे. या शासन निर्णयानुसार गायरान/वैयक्तिक जमिनीवर चारा लागवड करण्याकरिता अकुशल मजुरांना उपरोक्त अधिसूचनेमधील दर अनुज्ञेय राहील. तसेच केंद्रशासनामार्फत वेळोवेळी सुधारीत करण्यात येणाऱ्या मजूरी दराप्रमाणे सुधारीत अंदाजपत्रक देखील तयार करण्यात येईल.

४. प्रस्तूत शासन निर्णयास अनुसरून चारा पिकांची लागवडीची कामे हाती घेण्यात यावीत.

५. सदर कामांकरिता वन विभाग, सामाजिक वनीकरण विभाग, पशुसंवर्धन विभाग, कृषि विभाग इत्यादी विभाग **कार्यान्वयीन यंत्रणा** राहतील. इतर विभागांना त्यांच्या विभागातील योजनांशी संबंधित कल्याणकारी योजना राबविताना या विभागाशी सल्ला मसलत करून प्रस्तुत चारा लागवडीची कामे करता येतील.

६. सदर कार्यक्रम राबविताना महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेच्या कामासाठी निश्चित करण्यात आलेल्या अटी व शर्तींचे पालन करणे बंधनकारक राहील. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत सदर कामांसाठी निधी उपलब्ध होणार असल्यामुळे या योजनेच्या आर्थिक निकषांचे पालन करणे आवश्यक आहे. चारा पिकांच्या लागवडीच्या कामांचे तात्काळ पर्यवेक्षण करण्याची जबाबदारी संबंधित आधिकाऱ्यांची राहील.

७. चारापिकांसाठी वृक्ष लागवड दि. ३०/०३/२०२२ शासन निर्णयानुसार अनुज्ञेय राहील. चारापिकांसाठी गवत लागवड करण्यासंदर्भात अंदाजपत्रके स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येतील.

८. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक सांकेतांक क्रमांक २०२४०६०७१८२७३३४७१६ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

NEHA NANDKUMAR HUMRASKAR

Digitally signed by NEHA NANDKUMAR HUMRASKAR
DN: c=IN, o=GOVERNMENT OF MAHARASHTRA, ou=SCHOOL EDUCATION AND SPORTS DEPARTMENT, 2.5.4.20=fad9131f2c2ae9d6d9bb053715c4b9e08b15382beb01922a7bf2c233de3f7a45, postalCode=400032, st=Maharashtra, serialNumber=D597D0579F83EBCFE4417B54A6F0F51D17796B044C4649DF1D9A2A0E92B2B851, cn=NEHA NANDKUMAR HUMRASKAR
Date: 2024.06.11 11:19:44 +05'30'

(नेहा हुमरसकर)
कक्ष अधिकारी, महाराष्ट्र शासन

प्रत माहिती व आवश्यक कार्यवाहीकरीता -

१. मा. राज्यपालांचे सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई -३२
२. मा. मुख्यमंत्र्यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२
३. मा. विरोधी पक्षनेता, विधानसभा / विधानपरिषद, महाराष्ट्र विधानमंडळ, मुंबई-३२
४. सर्व सन्माननीय विधानसभा / विधानपरिषद व संसद सदस्य, महाराष्ट्र राज्य
५. सर्व मंत्री / राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२
६. मा. मुख्य सचिव, मुख्य सचिव कार्यालय, मंत्रालय, मुंबई-३२
७. सर्व विभागीय आयुक्त
८. आयुक्त, महात्मा गांधी नरेगा आयुक्तालय, नागपूर
९. आयुक्त (कृषि), महाराष्ट्र राज्य, पुणे

१०. महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क, मंत्रालय, मुंबई-३२ (प्रसिध्दिकरिता)
११. जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक तथा जिल्हाधिकारी (मुंबई व मुंबई उपनगरे बगळून) सर्व
१२. प्रधान मुख्य वन संरक्षक, नागपुर
१३. संचालक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा, पुणे
१४. संचालक, मृदसंधारण व पाणलोट क्षेत्र व्यवस्थापन, पुणे
१५. संचालक, फलोत्पादन, पुणे
१६. संचालक, सामाजिक वनीकरण, पुणे
१७. संचालक, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय, मुंबई
१८. महालेखापाल, महाराष्ट्र राज्य (लेखा व अनुज्ञेयता), मुंबई / नागपूर
१९. महालेखापाल, महाराष्ट्र राज्य (लेखा परिक्षा), मुंबई / नागपूर
२०. सह जिल्हा कार्यक्रम समन्वयक तथा मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद, (मुंबई, मुंबई उपनगरे वगळून) सर्व
२१. सर्व उपजिल्हाधिकारी (रोहयो), जिल्हाधिकारी कार्यालय.
२२. सर्व उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद
२३. सर्व मुख्य अभियंता व सह सचिव, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई ३२.
२४. मुख्य अभियंता, लघुपाटबंधारे, (स्थानिक स्तर) विभाग पुणे
२५. कक्ष अधिकारी, संग्राम कक्ष, ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई (महाऑनलाईनवर प्रसिध्दीसाठी)
२६. निवडनस्ती (रोहयो-१)

परिशिष्ट - अ (गवती रानात लागवडीयोग्य गवतांची माहिती)

अ. क्र.	गवताचे सामान्य नांव व बॉटनिकल नांव	जमीन	पाऊस से.मी. मध्ये	बियाणे प्रमाण (प्रति कि.हेक्टर)	चारा उत्पादन हेक्टरी टनात वाळलेला	जास्त तपशील
१.	मारवेल-८ (डायकॅनथियम अॅन्यूलेटस)	मध्यम ते हलकी	३८-१८८	४	६.२५	अवर्षणात तग धरुन राहणारे
२.	मारवेल-४० (डायकॅनथियम करीकोसम)	मध्यम ते खोल	६३-२५०	६	८.०	जास्त पावसाचे भागात लावण्यास योग्य
३.	मारवेल-९३ (डायकॅनथियम करीकोसम)	मध्यम ते खोल	६३-२५०	६	६.००	पसरणारे गवत
४.	मारवेल-७ (डायकॅनथियम करीकोसम)	मध्यम ते खोल	६३-१००	६	१०.००	मध्यम पाऊस व मध्यम ते खोल जमिनीत लावण्यास योग्य
५.	घाण्यामारवेल-२० (वाघ्रीजीक्लोआ पर्टुसा)	मध्यम ते हलकी	३८-२५०	२	३.७५	पसरणारे गवत अवर्षणात तग धरुन राहणारे
६.	मोशी-१३ (आयसोलिमा व्हायटी)	मध्यम	२५०-३७५	६	१.५	जास्त पावसाचे भागात लावण्यास योग्य
७.	लहान मोशी ४.१ (आयसोलिमा ल्याक्सम)	मध्यम ते हलकी	६३-१२५	६	४.५०	मध्यम ते कमी पावसाचे ठिकाणी लावण्यास योग्य
८.	बैर-२७६ (इश्चमीय अरिस्टेटम)	खोल	२५०-३७५	६	९.००	जास्त पावसाचे ठिकाणी लावण्यास योग्य
९.	मोठा पवना १०-४-४ (सेहिमा नर्वोझम)	हलकी ते मध्यम	३८-१२५	६	६.२५	अवर्षणात तग धरुन राहणारे
१०.	लहान पवना २८५-१-६ (सेहिमा सल्केटम)	हलकी ते मध्यम	३८-१२५	६	५.००	अवर्षणात तग धरुन राहणारे
११.	डोंगरी गवत २-४-११ (क्रायसोपोगॉज मॉटयानस)	हलकी ते मध्यम	३८-१२५	६	७.५०	अवर्षणात तग धरुन राहणारे
१२.	होडस गवत २२-७-१० (क्लोरिस गायना)	मध्यम ते खोल	३८-१२५	१.५	९.००	मध्यम खार जमिनीसाठी योग्य
१३.	मद्रास अंजन (सेक्रस सिलिआरिस)	हलकी ते मध्यम	५०-१२५	६	९.००	अवर्षणात टिकणारे
१४.	घामनगवत (सेक्रस सेटिजेरस)	हलकी ते मध्यम	५०-१२५	६	३.२५	पसरणारे गवत, अवर्षणात तग धरुन राहणारे
१५.	नीलगवत (पनिकेम अॅन्टीडोटेल)	मध्यम ते हलकी	२५-७५	६	४.६	कमी पाण्याचे जागी येणारे व उन्हाळयातही बराच काळ हिरव्या स्थितीत राहणारे
१६.	दिनानाथ (पेन्नीसेटम पेडिसेलेटम)	मध्यम ते हलकी	८०-१२५	५	८ ते १०	एकवर्षीय पीक असूनसुध्दा बहुवर्षीय पिकासारखे प्रजनन होते. स्वयंबिजीकरणाने गवताची वाढ झपाटयाने व जलद
१७.	शेवरा (ऑलिसिकार्पूस ल्गोसस)	सर्व त-हेच्या जमिनी	३८-२५०	३ ते ४	३.४०	--
१८.	स्टायलो (स्टायलोसंन्यस हॅमटा, संब्रोहयुमिलिस)	सर्व त-हेच्या जमिनी	३८-२५०	३ ते ४	१० ते ११	मद्रास अंजन, धामन, -होडस, मारवेल, दिनानाथ गवताबरोबर लागवडीयोग्य

परिशिष्ट-ब (वैरण उपयुक्त वृक्षांची यादी)

संदर्भ :- दुष्काळात वैरणीसाठी या वनस्पतीचा उपयोग करा: माहितीपुस्तिका क्र.४५६, कृषि संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-०१, दि.१६/१२/१९७२

अ.क्र.	मराठी नांव	शास्त्रीय नांव
१	अल किंवा ऐनशी	Morinda tictoria Roxb var. tomentosa Hook f. Fam: Rubiaceae.
२	अलगोराबा	Prosopis juliflora DC Fam : Mimosaceae.
३	अलाई	Dalbergia volubilis Roxb, Fam : Papilionaceae.
४	असाणा किंवा कांटा- कौची	B. ibelia Squamosa Gehrm or B. retusa sreng, Fam : Euphorbiaceae.
५	अळू किंवा आळवा	Meyna laxiflora, Robynos or Vakgueria spinosa, Roxb, Fam : Rubiaceae.
६	आपटा	Bauhinia racemosa lam
७	आवळा	Emblica officinalis Pers or phyllanthus emblica L., Fam : Euphorbiaceae.
८	उदाळ	Albizzia stipulate Boiv or A. chinensis Merr., Fam : Mimosaceae.
९	उधा किंवा वसा किंवा दौगाबांबू	Denrocalamus strictus Nees, Fam : Gramineae.
१०	उंबर	Ficus glonerata Roxb., Fam : Urticaceae.
११	उंबर काळा किंवा खारोटी, भोकाडा अथवा बोकिया	Ficus hispida Linn., Fam : Urticaceae.
१२	अंजन	Hardwickia binata Roxb., Fam : caesalpiniaceae.
१३	आंबा	Mangifera indica Linn., Fam : Anacardiaceae
१४	कडुलिंब किंवा नीम	Melia azadirachta L. Fam : Meliaceae
१५	कदंब किंवा नीव	Anthocephalus cadamba Miq., Fam : Rubiaceae.
१६	कलम किंवा कदम	Stephegyne Parviflora Korth., Fam Rubiaceae.
१७	कनकचाफा	Ochna Squarrosa Linn., Fam : Ochnaceae.
१८	कवठ	Feronia limonia Sw. or F. elephantum corr., Fam: Rutaceae.
१९.	करमाळ	Dillenia pentagyna Roxb. Fam : Dilleniaceae.
२०.	करवत किंवा खारोटी	Strebelus asper Lour. Fam: Urticaceae.
२१.	काकड किंवा कुडाक किंवा कुरूक	Garuga pinnata Roxb. Fam: Burseraceae.
२२.	काटेसावरी	Salmalia malabrica S & E or Bombax malabaricum DC. Fam: Malvaceae.
२३.	कांचन	Bauhinia veriegata L, Fam: Caesalpiniaceae.
२४.	काळाकुडा	Wrightia tinctoria R. Br. Fam: Apocynaceae.
२५.	किन्हई	Albizzia procera benth. Fam: Mimosaceae.
२६.	कुबाभुळ	Leucaena glauca Benth. Fam: Mimosaceae.
२७.	कुसुम किंवा कोसंब	Schleichera oleosa Merr. or S. trijuga willd., Fam : Sapindaceae.
२८.	केळी	Musa sapientum linn. or M. Paradisiaca Linn., Fam : Musaceae.
२९.	कौशी	Sterculia colorata Roxb., Fam: Sterculiaceae.
३०.	खिरणी किंवा रायण, रायणी अथवा रंजन	Manilkara hexandra Dubard., or Mimusops hexandra Roxb., Fam: Sapotaceae

३१.	गिडेसा किंवा जिनसाई	Hamiltonia suaveolens Roxb. Fam Rubiaceae.
३२.	गुलगोलप किंवा कावरी	Grewia laeiagata vahl. Fam: Tiliaceae.
३३.	चवेणी	Musa superba Roxb. or Ensete Superbum Chees., Fam: Musaceae.
३४.	चारोळी किंवा चार अथवा ज्यालचार	Buchanania lanzan Spreng, Fam: Anacardiaceae
३५.	जांभूळ	Syzygium cumini skeel. or Eugenia jambolana Lam., Fam: Myrtaceae.
३६.	टिंबुरी	Diospyros embryoteris Pers., Fam: Ebenaceae.
३७.	टुन किंवा देवदारी अथवा कुरूक	Toon ciliate Roem. Fam: Meliaceae.
३८.	टुलटुलि किंवा डुडुरली अथवा शिडोदी	Holostema rheedianum Spreng., or H. annularis K. Schum., Asclepiadaceae.
३९.	टेंबुर्णी	Diospyros montona Roxd. Fam: Ebenaceae.
४०.	तिवर	Avicennia alba Blume. or A. officinalis Linn., Fam: Verbenaceae.
४१.	तिवस किंवा काळाफुलस	Ougeinia dalbergioides, Benth. Fam: Papilionaceae.
४२.	तुती	Morus indica Linn. Fam: Moraceae.
४३.	तांब्रुज किंवा अरण	Elaeodendron glaucum Pers., Fam: Celastraceae.
४४.	दात्रंग	Ehretia laevis Roxb. Fam: Boranginaceae.
४५.	दारी किंवा घोरवेल अथवा पिठाणा	Purerariа tuberose DC. Fam: Papilionaceae.
४६.	देवकापूस	Gossypium arboretum Linn., Fam: Malvaceae
४७.	देवकांचन	Bauhinia purpurea Linn. Fam: Caesalpiniaceae.
४८.	धामणी	Grewia tiliaefolia Vahl. Fam: Tiliaceae.
४९.	धावडा	Anogeissus latifolia. wall., Fam: Combretaceae.
५०.	नांद्रुक	Ficus retusa Linn., Fam: Urticaceae.
५१.	निवडुंग-फडया	Opuntia nigricans Haw. or O. elatior Mill., Fam: Cactaceae.
५२.	निवडुंग-बिनकाटयाचा	Opuntia ficus-indica (L) Miller. Fam Cactaceae.
५३.	पळस	Butea manosperma O. kuntz. or B. Frondosa Koenig Fam: Pepilionaceae.
५४.	पळसवेल	Butea Superba Roxb., Fam: Papilionaceae.
५५.	पापट किंवा पापडी अथवा फापडी	Pavetta indicia Linn. Fam: Rubiaceae.
५६.	पांगारा	Erythrina variegate Linn. Var Orientalis Merr., or E. indica, Lam., Fam. : Papilionaceae.
५७.	पिंपळ किंवा अश्वभ	Ficus religiosa Linn. Fam: Urticaceae.
५८.	पिंपरणी किंवा लेंडवा, पकारी बस्सारी, घेडबारा अथवा गंधमबारा	Ficus infectoria Roxb. F. lecor Buch. Fam: Unticaceae.
५९.	पिंड्रा किंवा पेंढारी अथवा तेहफेत्रु	Randia uliginasa DC. Fam: Rubiaceae.
६०.	पुत्रंजिव अथवा जीवनपुत्र किंवा पुत्तजन	Putranjiva roxburghii wall. Fam: Euphorbiaceae.
६१.	फणस	Artocarpus integra (Thumb) Merril. Fam: Urticaceae.
६२.	बहावा	Cassia fistula Linn. Fam: Caesalpinaceae.

६३.	बाभूळ	Acacia nilotica Del. or Acacia Arabica willd., Fam: Mimosaceae.
६४.	बारतोंडी किंवा आल आच अथवा सुरंगी	Morinda citrifolia Linn. Fam: Rubiaceae.
६५.	बिबळा अथवा ढोरबेनला, आसन किंवा बीजा	Pterocarpus marsupium Roxb. Fam: Papilionaceae.
६६.	बेहडा	Terminalia belerica Roxb. Fam: Combretaceae.
६७.	बेल	Aegle marmelos Corr., Fam: Rutaceae.
६८.	बोंडारा किंवा लेंडी अथवा बोंडगा	Lagerstroemia Parviflora Linn., Fam: Lythraceae.
६९.	बोर	Zizyphus mauratana lamk., or Z. jujube Lamk., Fam: Rhamnaceae.
७०.	भारंग	Clerodendron Serratum Moon., Fam Verbenaceae.
७१.	भेकळ किंवा कोकर, पाकर अथवा तांबटा	Flacourtia ramontchi L. Hert., Fam: Flacourtiaceae.
७२.	भेंड	Thespesia Populnea Soland-ex. Corr., Fam: Malvaceae.
७३.	भेंडी	Thespesia Macrophylla Blume Fam: Malvaceae.
७४.	भोरसाळ	Hymerodictyon. excelsum wall Fam: Rubiaceae.
७५.	मधुमालती किंवा हळदवेल	Hiptage bengalensis Kurz or H. madablota Gaertn., Fam: Malpighiaceae.
७६.	महारूक	Ailanthus excels Roxb., Fam: Simarubiaceae.
७७.	मारांडी	Acanthus illcifolius Linn., Fam: Acanthaceae.
७८.	मुरूड शेंग किंवा केवण, केवाणी अथवा वरकटी	Helicteres isora Linn. Fam: Sterculiaceae.
७९.	मेडशिंगी	Dolichandrone falcata Seem., Fam: Bignoniaceae.
८०.	रायकुडा	Ixora parviflora Vahl., or I. arborea Roxb., Fam: Rubiaceae.
८१.	रूद्राक्षी	Guazuma tomentosa Kunth., or G. ulmifolia Lam., Fam: Sterculiaceae.
८२.	लापोटी	Desmodium cephalotus wall., var Congastum Prain., Fam: Papilionaceae.
८३.	वारंग किंवा रानभेंडी भोटी अथवा पोटारी	Kydia calycina Roxb. Fam: Malvaceae.
८४.	वावली किंवा पापारा	Holoptelea integrifolia planch., Fam: ulmaceae.
८५.	वाळुंज	Salix telrasperma Roxb., Fam Salicaceae.
८६.	विलायची चिंच	Pithecolobium dulce Benth., Fam: Mlmosaceae.
८७.	वुरूस किंवा वारस अथवा पुल्लंग	Heterophragma quadriloculare Roxb., or H. roxburghii DC., Fam: Bignoniaceae.
८८.	शमी अथवा सौंदर	Prosopis Spicigera Lann., P. Cineraria Druce., Fam: Mimosaceae.
८९.	शिमाटी किंवा मॉई अथवा शिम्टी	Lannea grandis Sgnl., or L. Coromandelica Merril-, Fam: Anacardiaceae.
९०.	शिवण	Gmelina arborea Roxb., Fam Verbenaceae.
९१.	शिरीश	Albizzia lebbek Benth., Fam: Mimosaceae.
९२.	शिरीश (काळा)	Albizzia Odoratissima Benth., Fam: Mimosaceae.
९३.	शिसवी	Dalbergia Sissoo Roxb., Fam: Papilionaceae
९४.	शेवरी	Sesbania aegyptiaca Poir., Fam: Papilionaceae

९५.	शेंदरी	Mallotus Philippinensis Muell., Fam: Euphorbiaceae
९६.	सामान	Pithecolobium Saman Linn, or Enterolobium Saman Prain., Fam Mimosaceae.
९७.	सिंगमकसटी	Dichrostachys Cinerea W & A., Fam: Mimosaceae
९८.	सिसम	Daldergia latifolia Roxb., Fam: Papilionaceae
९९.	हतगा किंवा अगस्ता	Sesbania grandiflora Pers., Fam: Papilionaceae
१००.	हिंगणबेट	Balanites roxburghii Planch., Fam: Simarubiaceae
१०१.	हिरडा	Terminalia chebula RefZ., Fam: combretaceae.
१०२.	हिरव	Acacia leucophloea willd., Fam Mimosaceae
१०३.	हळदु किंवा हेडु	Adina Cordifolia Benth., Fam : Rubiaceae.